

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Sovyet Dönemi Kazak Edebiyatına Yönelik Bir Arayış ve Sorgulama Çabası:
Cüsipbek Aymavitulı'nın "Eles" Hikayesi

A Seeking and Inquiring Effort Towards Soviet Period Kazakh Literature:
Cusipbek Aymavituly's "Eles" Story

Yılmaz BACAKLI

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
yilmazbacakli@gmail.com
Orcid ID: 0000-0001-6128-5482

Öz: Toplumsal hayata yön veren düzenin temeli kültürdür. Değişen zamana bağlı olarak bu temel, ideolojilerce de oluşturulmaya başlanmıştır. Edebiyat faaliyetleri ideolojik temelin yayılmasında, yerleşmesinde ve taşınmasında kullanılan en verimli araçlar olarak değerlendirilmektedir. Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen Sovyet devrimi kendi ideolojisi merkezinde yeni bir toplumsal düzeni ve insan tipini hedefler. O tarihte Rusların sömürsü altındaki Kazak toplumu da bundan etkilenir. Sovyet ideolojisi, Kazak toplum hayatında kabul görmek için bu toplumunun edebiyat faaliyetlerini dilediğince biçimlemek ister. Ruslar; Kazak edebiyatını zor kullanarak, gerçekleri tersyüz ederek kullanmak ister. Kazak aydınlarından biri olan Cüsipbek Aymavitulı, ideolojik biçimlendirme hareketinin neler yapabileceğinin somut örneklerinden biridir. İdeolojik nedenlerle haksız yere suçlanıp öldürülen ilk Kazak aydınlarından biri olan Aymavitulı, anlatı türünde pek çok eser kaleme alır. Romanları da bulunan yazar, kaleme aldığı Hayalet (Eles) başlıklı hikâyesinde döneminin edebiyat anlayışına yönelik arayış ve sorgulama çabası içerisine girer. Aymavitulı, ideolojik temelli edebiyat faaliyetlerine yönelik arayış ve sorgulamalarında şuurlu biçimde muhayyel bir karakter kullanır. Sovyet devriminin ortaya çıkardığı yeni edebî ortam kadar, bu ortamın aydın insan tipinin de sorgulandığı eser; gelecekte oldukça etkili olacak sosyalist realizm akımını öngören ironik bir öngörü olarak da değerlendirilebilir. Anlatıcının arayış, hayalî karakterin ise sorgulama fiilinin öznesi konumunda olduğu eser; edebî ortamlarda yapılanları, yapılmayanları ve yapılması beklenenleri irdeler.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Kazak edebiyatı, Sovyet ideolojisi, Cüsipbek Aymavitulı, hikâye, Eles hikâyesi.

Abstract: The basis of social life is culture. Depending on the changing times, this basis has begun to be formed by ideologies. Literary activities are considered the most effective tools used to spread and establish ideologies. The Soviet revolution, which took place in Russia in 1917, aims to achieve a new social order type at the center of its own ideology. The Kazakhs, who were under Russian exploitation at that time, were also affected by this. The Soviet ideology wants to shape the literary activities of this society as it wishes in order to be accepted in the Kazakh social life. Russians want to shape Kazakh literature by using force and turning the facts upside down. Cüsipbek Aymavituly, one of the Kazakh intellectuals, is one of the concrete examples of what ideological shaping can do. Aymavituly, one of the first Kazakh intellectuals who was unfairly accused and killed for ideological reasons, wrote many works in the narrative genre. In the story Eles (Ghost), the author attempts to search and question the understanding of literature of his period. The story examines what is done, what is not done, and what is expected to be done in literary environments.

Keywords: Soviet Kazakh literature, Soviet ideology, Cüsipbek Aymavituly, story, Eles story.

Geliş Tarihi:11.05.2024

Kabul Tarihi:15.08.2024

Yayın Tarihi:31.08.2024

Atıf: Bacaklı, Y. (2024). Sovyet dönemi Kazak edebiyatına yönelik bir arayış ve sorgulama çabası: Cüsipbek Aymavitulı'nın "Eles" hikayesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 382-393. Doi: 10.33437/ksusbd.1482376

GİRİŞ

Toplumsal hayatın en zor yanlarından biri; her bir üyenin diğerinin beklentilerini, düşüncelerini ve duygularını en doğru biçimde algılayarak yaşamaya mecbur olmasıdır. İnsanların anlaşarak ve zarar görmeden bir arada yaşamak için ihtiyaç duyduğu düzen, ancak bu şekilde sağlanabilir. İnsanlar; zihinlerinde taşıdıkları ve diğerlerinin de hayatını içeren, sınırları esneyebilen bir toplum haritası sayesinde elde ettiği huzurun simyasını kuşaktan kuşağa aktarır. Simgelerden müteşekkil bu haritaya “kültür” adı da verilebilir. Modern çağlarda toplum haritası saygınlığını ve faydalarını yitirince hayatı paylaşma mecburiyeti insanı yeni arayışlara sevk eder. “İdeoloji”, bu arayışa cevap olabilecek yeni toplum haritaları üretme çabası olarak değerlendirilebilir (Mardin, 2002: 18).

İdeolojiler kültüre göre yapay bir özellik gösterir. Devletin geleneksel aydınları veya organik aydınlarca üretilen ideolojiler, daha çok hâkim sınıfa ait bir sevk ve idare aracı olarak ortaya çıkar. Kültür kadar kapsayıcı olamayan ideolojiler, toplumsal yapının tamamı tarafından olumlu olarak algılanıp kabullenilmez. Zamanın iktidarları ya da taraftarları eliyle üretilen ideolojiler; güce muhalif olanlar tarafından hegemonik baskı kurmak, aldatmak ve hakikati engelleyip ortadan kaldırmakla suçlanır (Aktaş, 2012: 50-51).

Edebiyat, ideoloji öncesi geleneksel dönemde sözün söyleme biçiminden daha çok anlama odaklanır. Rönesansın sonrasında geleneksel hayata yön veren organik metafizik, etkisini yitirmeye başlar. Bu noktada edebiyat, diğer sanat şubelerine benzer şekilde inanç esaslarından arındırılmış beşerî bir metafizik biçimi olan ideolojiye dayalı olarak da üretilmeye başlanır. Bu durum en az anlam kadar estetik sunuma da değer veren yeni bir dönemi başlatır. Bilginin yanı sıra hazzı da edebiyat sanatının bir unsuru hâline getiren bu süreç, edebiyat akımları eliyle simgesel olanın dışında hayat pratiklerini de eserlerin parçası yapar (Emre, 2023: 132).

Sovyet İdeolojisinin Edebiyatla İlişkisi

Rusya’da 1917 yılında gerçekleşen Sovyet devrimi, kendi ideolojisi ekseninde yeni bir dünya kurmak ister. Türkistan coğrafyasını da yakından ilgilendiren bu devrimin hemen ardından Komünist Parti sanat alanında baskıcı bir yöntem geliştirmez. Bilhassa sanat alanında biçimcilik ve fütürizm gibi akımlar hoşgörü ile karşılanır (Moran, 1983: 40). Ancak 1925 yılında ülkede hâkim olan proleter anlayışın menfaat ve hedeflerine uygun bir kültür hayatı yaratabilmek amacıyla Kazakistan’ın da dahil olduğu birçok yerde “Proleter Yazarlar Birliği” kurulur (Kıyabayev, 2007: 556). Stalin, 1927 yılı itibarıyla mutlak iktidarın sahibi olması sonrasında 1932 yılında ideolojisinin gerçekliğine dayanan bir sanat anlayışı geliştirir.

Varlıklarını ideolojilere borçlu olan totaliter rejimler ya da partiler toplumun gerçek ihtiyaçlarını umursamaz. Bu tür güç odakları; iktidarlarının menfaatine dönük hiçbir planın bozulmaması, projenin aksamaması için kontrolü elden bırakmaz. Bu nedenle hayatın düşünce, duygu, sanat anlayışı ve yaşam biçimi gibi tüm özel alanlarına müdahale edip biçimlemek ister. Doğrudan bireyin özel hayatına baskı kurmak, fiziksel güç kullanmak suretiyle kendi varlığına yönelik tehdit oluşturabilecek özgür yaşam alanlarının oluşmasını engeller (Şengün, 2022: 7-8). Sovyet ideolojisinin her şeyi elinde toplama çabasına, bu ideolojinin taraftarı olan insanların da tahammülü kalmaz. Bu insanlar, ideolojinin edebiyat sahasının da içerisinde bulunduğu sosyal hayata hükmetmek için kurmaya çalıştığı otoriteyi zorbalık olarak değerlendirir. Aynı insanlar kanunların, insanların anlayış ve iradesini yansıtmayan söz kalabalığına dönüşmesinden rahatsızdır (Soljenitsin, 1974: 58).

Sovyet ideolojisi insana has tüm detayları edebiyattan kovarak gerçeklikten kopuk kahramanlarla inşa ettiği yeni bir edebiyat var etmeye çalışır. Proleter edebiyat olarak da nitelenebilecek bu edebiyat biçimini resmî ideoloji himâye eder. Toplumun en değersiz kimseleri, fırsatçı ama yeteneksiz gençleri; görünebilmek ve kazanabilmek için başka şansları olmadığından fabrika bacalarını, ideolojinin insanı hırpalayıp yok eden sertliğini, kadınların ezilmişliğini, ideolojiye inanmanın dışında bir niteliği bulunmayan gençliği ve emeği kutsayarak gücü yanlarına alır (İsrati, 1996:105).

Kazak Edebiyatında Sovyet İdeolojisinin Etkisi

Sovyet ideolojisini esas alan edebiyat oluşturma sürecinde yönetimi en çok zorlayan husus Rus olmayan toplumların edebiyatlarını biçimlendirmek olur. Kazak toplumu da bu zorlu süreçten payını

alır. Kazak toplumunda ideolojinin merkeze koyduğu sınıflı toplum yapısı, toprak ağalığı, yerleşik bir özel mülk anlayışı yoktur. Buna rağmen geleneksel toplum yapısı feodalite olarak adlandırılıp tüm zihnî birikimi elden geçirilir. Toplum sorunları ile ilgili edebî eserler kaleme alan Kazak aydınları, devrimin talimatlarına rağmen mevcut tutumlarından hemen vazgeçmez. Bu dönem Kazak edebiyatının motivasyonunda, Bolşevik iktidarını mümkün kılan sosyalist partilerden daha çok oy alarak 12 Aralık 1917 yılında Alaşorda Muhtariyetini ilan eden Alaşorda Partisinin de etkisi vardır (Şengün, 2022: 51-56).

Kazak bağımsızlık hareketi olarak da adlandırılabilir ve üç yıl süren Alaşorda Muhtariyeti döneminde edebiyat sahasında daha çok eğitim konulu eserler kaleme alınır. Bu dönem yazı hayatı “Aykap, Serke”, “Sarı Arka”, “Avul Tili”, “Tilşi” gibi dergilerle “Kazak Gazeti”, “Ak Col”, “Kazakistan”, “Kazak”, “Enbek Tuvi”, “Enbekşil Kazak” gibi gazetelerden oluşan süreli yayın organları üzerinden sürdürülür. Dönemin edebiyat ve düşünce insanları arasında “Ahmet Baytursunulı”, “Alihan Bökeyhan”, “Mircakıp Duvlatulı”, “Cüsipbek Aymavitulı”, “Mağcam Cumabayulı”, “Beyimbet Maylin”, “Sultanmahmut Torayğırulı”, “İliyas Cansügirulı”, “Saken Seyfullin” ve “Sabit Mukanulı” gibi isimler yer alır. Siyaset, eğitim ve toplumsal sorunlar üzerine birtakım yazıların kaleme alındığı 1918 ve 1925 yılları arasında Kazak edebiyatının nitelik olarak epey zayıfladığını söylemek mümkündür (Ölçekçi, 2007: 133-134).

Kazak toplumunun tüm fertleri gibi aydınlar da anlaşılabilir buldukları Sovyet devrimini endişe ve korkuyla karşıladıklarından yazma konusunda da oldukça isteksiz ve gönülsüzdürler. Devrime yakın duran birkaç kişi dışında kalan isimler bir çeşit yazamama krizine tutulur. Yakın geçmişte eserlerinde doğrudan halkı anlatma çabası içerisindeki sanatkarlar; bu dönemde Kazak topraklarında ağır kayıplara yol açan açlığın, zorla kolektif işletme sürecine geçirmekten kaynaklanan travmatik sonuçların, kendi topraklarını terk etmek zorunda kalanların yaşadıkları sorun ve acıların, siyasî takibe uğrayanların yaşadıklarının anlatılamadığı bir süreci yaşamak zorunda kalır (Kıyrabayev, 2007: 558). Bu nedenle dönemin yazarlarının doğrudan edebiyatın kendisine, yazma eylemine yönelik bir arayış ve sorgulama süreci ortaya çıkar. Aydın sınıfı, Sovyet ideolojisinin dayattığı esaslar ile olması gerekenler arasında sıkışıp kalır. Bugünden bakıldığında yaşamak ya da ölmek arasında bir tercihe mecbur bırakıldıkları net olarak görülebilmektedir. Dönemin sanat adamları tercihlerin bu derece keskin sonuçları olduğunu bilseler de arayış ve sorgulama çabalarından vazgeçmez.

CÜSİPBİK AYMAVİTULI VE SANAT HAYATI

Cüsipbek Aymavitulı, 1889 yılında doğduğu Kızıltav köyünde 15 yaşına kadar köy mollalarından eğitim alır (Kıyrabayev, 1989: 4). Aldığı eğitim sayesinde yakın köylerde öğretmenlik yapan Aymavitulı, daha sonra öğretmenliği bırakıp kendisini geliştirmek için Rus Kazak okuluna devam eder. 1914 yılında Semey’de katıldığı Öğretmenler Seminerisinde tanıştığı ünlü Kazak yazarı Muhtar Azevulı onun hayatındaki önemli isimlerden biridir.

Aymavitulı, Semey’de eğitim aldığı yıllarda Alaşorda hareketi içerisinde siyasî faaliyetler de yürütür. Ahmet Baytursunulı, Mağcam Cumabayulı, Mircakıp Duvlatulı, Sultanmahmut Torayğırulı gibi önemli Kazak aydın ve yazarları ile bu dönemde çok yakın çalışma imkânı bulur. Sovyet devrimi sonrasında da bir müddet bu faaliyetlere devam eder. Semey’de Kazak Sovyet idari yapısı kurulunca Alaş hareketi ile ilişkilerini sonlandırıp 1920 yılında Komünist Parti’ye üye olur (Kuvantayulı, 2013: 78-84). Sovyet idaresi içerisinde bir müddet farklı mevkilerde çalıştıktan sonra 1922 yılında Komünist Partiden de ayrılır (Sarkanbayeva, 2003: 49). Ömrünün kalan kısmında aktif olarak gazetecilik ve öğretmenlik ile meşgul olan Aymavitulı edebiyat alanında şiir, hikâyeye, roman eleştiri, tiyatro gibi çok farklı türlerde eserler verir.

Cüsipbek Aymavitulı ilk olarak 1926 yılında, 20’li yılların başındaki kıtlık döneminde halka yardım toplama faaliyetlerinde yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle yargılanır. Bu yargılamadan aklanır. Daha sonra 1929 yılında ise milliyetçi teşkilatlarla birlikte hareket ederek halkı isyana teşvik etmek ve Sovyet idaresini devirmeye çalışmak suçlaması ile yeniden tutuklanıp yargılanır. Yazar, 1931 yılında hakkında verilen idam cezası infaz edilerek öldürülür (Altınmakas, 2014: 360).

Aymavitulı, 1917 Ekim Devriminden sonra yoğun olarak edebiyatla meşgul olur. Edebiyata şiir türü ile başlayan Aymavitulı’nın bu türdeki eserleri toplumsal meseleleri ve özellikle kadınlara dair sorunları ele aldığı güncel ve modern tarzda metinlerdir. Yazarın ağırlıklı olarak eser verdiği türlerin

başında tiyatro eserleri gelmektedir. Yaşadığı dönemin önemli toplumsal meselelerini konu alan “Sılan Kız”, “Şerniyaz”, “Manasapkorkar”, “Rabiyğa” ve “Manapiya men Şarbanu” gibi piyesleri aracılığıyla özgürlük, eğitim, sanat gayreti, kadınların sorunları, fakir ve zenginlerin durumları, aşk gibi çok geniş yelpazede insanî ve toplumsal konuları ele alır (Koç vd., 2007: 491-493).

Cüsipbek Aymavıtulı esasî itibariyle yazı hayatına bir gazete yazarı olarak başlar ve çalışmalarını bu yayın ortamında sürdürür. Onun edebî eserlerindeki konuların toplumsal hayatın en canlı sorunlarına yönelik olması da gazete ve dergilerde kaleme aldığı tespit ya da eleştiri amaçlı makaleleri, denemeleri sayesinde. Eserlerinin tamamında hayatın gerçekleri ile doğrudan ilgili bir bakış geliştiren Aymavıtulı'nın Kazak romanının ilk başarılı örnekleri sayılabilecek “Kartkoca” ve “Akbilek” romanları da toplumsal hayatın panoraması gibidir. Çocuk edebiyatına yönelik eserler de kaleme alan yazar; iyi derecede bildiği Rusça sayesinde Rus edebiyatından “Aleksandr Puşkin”, “Nikolay Gogol”, “Maksim Gorki” gibi önemli isimlerin yanı sıra dünya edebiyatından “Jack London”, “William Shakespeare”, “Guy de Maupassant”, “Rabindranath Tagore” gibi isimlerinde eserlerini Kazakçaya tercüme eder (Özdemir-Kerimbekova, 2019: 128).

Aymavıtulı'nın nesir eserleri arasında çok sayıda kısa hikâyeye de yer almaktadır. Çalışmanın konusu olan ve “Eles” (Hayalet) başlığını taşıyan eser de bu kısa hikâyelerden biridir (Aymavıtov, 1989: 421-426). Hikâyeye 1924 yılında “Cas Kazak” dergisinin 5. ve 6. sayılarında iki parçada yayınlanır (Isakanova vd., 2011: 27). Eser, diğer kısa hikâyelerde de olduğu şekilde bariz bir mekân tasviri ve karakter analizi içermeyen gazete yazılarına benzer (Mailbayeva, 2001: 59, 101). Hikâyenin merkez kahramanı ve anlatıcılarından biri olan ben karakteri, anlaşıldığı kadarıyla bir gazetecidir. Hükümet tarafından istenilen ve iki gün içerisinde yazıp teslim etmek zorunda olduğu bir yazıyı yazabilmek için gece yarısı uyanıktır. Biraz sarhoş, yorgun ve kafası karışıktır. Hikâyeye adını veren ikinci merkez kahraman olan muhayyel karakterin ortaya çıkması için bütün fiziki ve zihni şartlar sağlanır. Sonrasında ortaya çıkan karakter üzerinden düşünce ve edebiyat ortamının içerisinde bulunduğu durum esaslı bir eleştiriye tabi tutulur. Eleştirilerden Sovyet ideolojisinin propaganda faaliyetleri de nasibini alır. Düşünce ve yazı hayatının yaşanan gerçeklikten çok uzak olduğu özellikle vurgulanır. Hikâyeye, gazete yazarının yazmayı bırakacağına hayatı karşılığında verdiği sözle biter. Sonrası ise hem mecazi hem de gerçek anlamıyla bir uyanıştır.

Hikâyenin yazıldığı dönemde Aymavıtulı'nın resmi olarak Komünist Parti'ye üye olmadığı ve henüz yazı hayatını doğrudan biçimleyen resmî bir kurum bulunmadığı gerçeği dikkate alınmalıdır. Yazar, özellikle sahnelenmeye müsait eserlerinde olduğu gibi okurun gözünün önünde canlandırabileceği monolog ve diyaloglardan kurulu sade bir olay örgüsü ile okurun karşısındadır. Hikâyeye, oldukça iddialı bir biçimde Sovyet dönemi Kazak düşünce hayatına ve edebiyat ortamına yönelik bir arayış ve sorgulama amacı taşımaktadır. Eserin sadeliği, gözde canlandırılmaya müsait tekniği, sorulardan kurulu anlatımı, ince eleştiri içeren benzetme ve açıklamaları yazarın arayış ve sorgulama çabasını derinleştirir.

ELES HİKAYESİ: SOVYET DÖNEMİ KAZAK EDEBİYATINA YÖNELİK SORGULAMA VE ARAYIŞ ÇABASI

Hikâyeler, okurların güdülerini harekete geçirerek çevrelerinde olup bitenler konusunda bir farkındalık yaratmayı amaçlar (Storr, 2023: 25-26). Kimi hikâyeye örneklerinde ise okurlar kadar hikâyeye anlatıcısının da çevresi ile ilgili ciddi bir bilinç sorunu yaşadığını görmek mümkündür. Cüsipbek Aymavıtulı'nın Eles başlıklı hikâyesinde de anlatıcıdan kaynaklanan bu çeşit bir sorunun kurguya ve kahraman seçimine yansıdığı görülmektedir.

İnsan, kimi zaman akıl ve mantık yoluyla bilmediklerinin kimi zaman da metafizik sorgulamalarla sezemediklerinin arayışı içerisinde olur. Hangi yolla yapılsa yapılsın arayış eyleminin nedeni daima belirsizlik veya bilinmezliktir. Aymavıtulı'nın Eles hikâyesini kaleme aldığı zaman dilimi pek çok bakımdan belirsizliklerle dolu bir dönemdir. Hem yöneticilerin hem de halkın zihninde mevcut zaman dilimi ve gelecekle ilgili ciddi bilinmezlikler vardır. Bu nedenle bahsi geçen dönemde toplumun her ferdinde ve özellikle sanatçılarda endişe ve korku hâkimdir.

Arayışa eşlik eden ve somut ya da soyut gerçeği ortaya çıkarmada kullanılan en yaygın yöntem sorgulamadır. Eleştirel düşünmenin temel araçlarından biri olan sorgulama bilginin doğruluğunu

sınamada kullanılır. Aymavitulı, çalışmaya konu hikâyede muhayyel karakter üzerinden dönemin edebî hayatını sorgular. Arayışına cevap olabilecek cümleler bulmayı umar. Edebî hayatın sorgulanması demek, esasında sözlü ya da yazılı metinlere kaynaklık eden toplumsal hayatın analiz edilmesi demektir. Yazar, henüz yedi yılını doldurmuş bir ihtilalin ortaya çıkardığı sonuçların toplumdaki karşılığının ne olduğunu anlama çabasıdadır.

Arayışın Öznesi Anlatıcı

Aymavitulı hikâyesinin serim bölümüne anlatıcının monologları ile başlar. Sovyet ideolojisine hizmet etmekle görevli bir yazar olan anlatıcı, kendisine verilen sürede bir yazı üretme telaşındadır. Fakat ciddi bir odaklanma sorunu yaşamaktadır. Kendisine verilen göreve uygun bir yazı yazmak şöyle dursun sağlıklı bir biçimde düşünmekten dahi uzaktır. Ruhsal ve bilişsel durumunu betimlemeler üzerinden okuruna açan yazar-anlatıcı, bütün bu sayıklamalar eşliğinde yazacak bir şeyler aramayı sürdürür.

Yazar-anlatıcı, hikâyenin ilk paragrafında arayışın anahtar cümlelerinden sayılabilecek bir ifade kullanır. “Sürgüne gönderilen N. Yoldaş gibi düşüncem sükûnet bulmuyor, birinden diğerine geçip duruyordu.” (Aymavitov, 1989: 421) Aymavitulı, bu cümle üzerinden dönemin içerisinde bulunduğu durumu en hassas noktadan ifşa eder. Hikâyeyi doğrudan kendi imzasıyla değil de “Keleşek” takma adıyla yayınlamış olması da bu durumla ilgilidir (Isakanova vd., 2011: 27).

Yazar örtük bir şekilde Bolşevik ihtilalinin ardından yeni rejime muhalif olanların tasfiyesini amaçlayan sürece göndermede bulunur. Bu dönemde takibe alınan veya suçlananların adını anmak bile yasaktır. Cümlede sürgüne gönderilen ismin açık olarak verilmemesinin nedenlerinden biri de bu olmalıdır. Nitekim 19 Aralık 1917’de “Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi Kararnamesi” ile baskı ve tasfiye için yasal altyapı oluşturulur. Sonrasında Sovyet ideolojisinin yerleşik hâle gelmesi ve muhaliflerin bertaraf edilmesi için 20 Aralık 1917’de “Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele için Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu” adıyla merkezî bir polis teşkilatı kurulur. Bu teşkilata birkaç ay içerisinde süresiz tutuklama ve infaz yetkisi de dahil olağanüstü yetkiler verilir. Daha sonraki yıllarda birkaç defa isim değiştiren bu kurumun temel amacı rejime muhalif olanlara yönelik yıldırma ve yok etme sürecini yürütmektir (Çetin-Topsakal, 2023: 7-8).

Hikâyede ele alınan dönemde komünist idareden yana olmayanlar kadar başlangıçta bu rejimin tarafını tutanlar da Kazak halkına yapılan zalimce muameleyi şiddetle eleştirir (Saray, 1993: 101). Bu eleştiri ve itiraz hareketine karşılık Sovyet idaresi ise yukarıda işaret edilen yapılar eliyle 1921 yılında 2100 kişiyi “halk düşmanı” olmakla itham edip sürgüne gönderir (Maymakova, 2001: 144). Yazar anlatıcı dönemin bu ruh hâlini hikâyenin ilerleyen satırlarında daha somut bir biçimde verir. Kendisine verilen yazma vazifesinin gerektirdiği psikolojiye giremediği için (sözde) telaşlanıp öfkelenerek: “O anda gözüme ilişen kim olsa hemen: ‘Sabotajcı!’, ‘Karşı devrimci!’ deyip yakasına yapışacak gibiydim.” (Aymavitov, 1989: 422) şeklinde konuşan anlatıcı bir tür yansıtma yapar. Aradığının ne olduğunu okuruna ihsas eden bu cümleler ile anlatıcı, gerçekte yaşananları dolaylı biçimde de olsa eleştirir.

Hikâyede anlatıcı devrimin üzerinden geçen zamana özellikle vurgu yapar. Olayların gerçeklikle sağlam bir ilgi kurmasını da sağlayan bu detaya göre devrimin üzerinden altı tam yıl geçmiş yedinci yıla girilmiştir (Aymavitov, 1989: 423). Hikâyenin kaleme alındığı 1924 tarihiyle de uygunluk gösteren bu tarihmeden hareketle anlatıcı, hâlâ kafaların karışık olmasının nedenlerini arar. Bunca yıl geçmesine rağmen yerine oturmayan dinamiklerin neler olduğuna dair cevaplar, çok ciddi bir cesaret örneği sayılabilecek şekilde adını bile açıkça yazamadığı sürgüne gönderilmiş biriyle anlatıcının kendisi arasında kurduğu benzerlik üzerinden aranır.

Anlatıcının arayışının en net biçimde görülebileceği eylem, kendi tercihiyle değil; “Bölge Gençler Komitesi” talimatıyla yazmak zorunda kalmasıdır (Aymavitov, 1989: 421). Kendisine verilen talimatın gereğini yapmak için çabaladığı izleniminin ardında ciddi bir arayış sürecinin varlığını ortaya koyar. Mevcut siyasî ortamın zararını görmemek için yazar-anlatıcı, arayışına fantastik bir karakteri aracı kılar. Yazma çabası içerisindeki anlatıcının arayışına dair sorular hep fantastik karakterden gelir.

Yazar anlatıcı, eserine dahil ettiği fantastik karakterle gerçekliği ortadan kaldırmayı amaçlamaz. Bu detayı kullanarak okuru arayışına ortak etmeyi hedefler. Zira fantastik, gerçeğin kırıldığı noktada

okurun kendi gerçeklerinden şüpheye düşmesini sağlayan ve gerçeklikle ilişkisi zorunlu olan bir anlatı türüdür. Okurun ilgisini çeken ve anlatılanlara yönelik merakını artıran fantastik öğeler, kendilerine ait gerçekliği mevcut gerçekliği kullanarak yaratır (Uzdu Yıldız, 2015: 317). Yazar anlatıcının doğal akışa bizzat müdahalesi sayılabilecek fantastik karakter, yapay bir gizem marifetiyle okurun arayışını daha istendik ve anlamlı kılar. Aymavitulı, arayışın öznesi olan anlatıcı ile okurun özdeşleşmesini ve sonrasında da okurun olup bitene inanmasını sağlamaya çalışır. Bunun için okurun fantastik karakterle gerçeklik algısını sarsmak ve olup bitenler karşısında kararsız kalmasını sağlamak ister. Kararsızlık hâli ise anlatıcı da olduğu gibi okurda da bir arayış sürecini başlatacaktır. Bu anlatı biçimi dönemin koşulları için de oldukça idealdir.

Anlatıcının arayış çabası, durumları veya kimseleri betimlerken kullandığı benzetmelerde de dikkati çeker. Bilinçli bir biçimde dönemin ideolojik, siyasî ve toplumsal durumuna göndermeler içeren benzetmeler aradığına çok yaklaşmış, onu tarif edecek kadar yakınında birinin betimlemeleridir. Ancak söz benzetmeden öteye geçmediğinden okurun teyakkuz halindeki dikkati, kararsız hali ve arayış çabası da desteklenir.

“Yer ocağına ayağımı sokuveren küçük çocuklar gibi kalemimi sallıyorum... (...) İleri geri ovuşturup cinlenip delirmiş serçe başı gibi saçımı kabarttım. (...) Bütün yapabildiğim kazayağı otu yakan köylüler gibi burnumdan dumanı gürültüyle çıkartarak tüttürüvermek. (...) Devlet hazinesini yiyip cezaya çarptırılan ekonomi işleri sorumlusundan daha kötü bir biçimde moralim bozuldu. (...) ...kucağındaki evrak çantasını koltuğuna almış, otomobile binen komiserler gibi kibirlenerek yürüyen bir adam ortaya çıktı. (...) Gazetede, dergide birkaç cümlesi yayınlansa ‘yazar’mışım ya da ‘şair’mişim diye kendi kendini avutan kibirli insanlar az mı? O kadar adamın etkisinden ben de kurtulabilenlerden değilim. Neden saklayayım? Merkez bankasının başkanı gibi suratımı asarak:... (...) O zamandan beri baş ağrıtan boş avareler gibi anlattıklarınız bunlar mı? (...) Şimdi biriniz ne orada ne de burada tavşandan gözünü alamayan köpekler gibi ortalıkta koşuyorsunuz. Başka biriniz görenlere “yalaka anne” olarak görünmek isteyen tilki gibi kuyruğunu sallayıp duruyor. (...) Polisten korkan besili zenginlere benzer biçimde gözlerim yuvasından çıktı.” (Aymavitov, 1989: 421-424)

Anlatıcı, okurun kendisi ile özdeşim kurmasına uygun bir noktadan seslenir. Hüküm cümleleri kurmaz, nasihat vermez. Muhatabına bulaşan bir kararsızlık hâli kadar hemen ikna olmaya hazır munis bir tabiatı da vardır. Fantastik karakterin arayışına istikamet çizen sözleri karşısında anlatıcı bu tabiata uygun biçimde konuşur. “Kulağıma hoş geldi. Sözü de hem uyumlu hem farklı göründü. Mıknatıs gücü varmış gibi konuşurken beni uyuşturup vücudumu eriterek kendine çekti.” (Aymavitov, 1989: 423)

Arayışın Nesnesi Yazarlar, Şairler ve Aydınlar

Aymavitulı'nın hikâyesinde anlatıcı yazarın arayışına konu olan esasında dönemin yazar, şair ve aydın kesimidir. Anlatıcının da onların arasından seçilmiş olması bu bakımdan önemlidir. Yazar; hayalî karakter aracılığıyla daha eskilere dair şeyler söylese de arayışı daha çok yedinci senesine giren devrimin yazar, şair ve aydınına yöneliktir. Hikâyede anlatıcı ve hayalî karakter arasında başlayan karşılıklı konuşma da bunun en net işaretidir.

- “Ah, sen devrim yazarısın, öyle mi?”

- “Evet.”

- “Benim de arayıp durduğum şey buydu. Devrim şairi ile yüz yüze görüşemedim. İyi denk geldin ya. Öyleyse sohbet edelim, fikir tartışması yapalım, belki de birbirimizden faydalanabiliriz, dedi.” (Aymavitov, 1989: 422-423)

Hayalî karakter anlatıcıya devrimden bu yana genel olarak neler yazıldığını sorar. Anlatıcının verdiği cevapları yeterli bulmadığından her cevabın sonunda sorusunu yineler (Aymavitov, 1989: 423). Hayalî karakter, yazılan çizilen şeylerin biçiminden çok içeriği ile ilgilidir. Anlatıcı, hayalî karakterin sorularına cevap yetiştirmeye çalışır. Her cevabıyla birlikte daha mahcup ve mütereddit olduğu hissiyatını okura aktarmayı başarır.

“Biz mi? Biz devrimin kazandırdığı özgürlüğü, eşitliği yazıyoruz. Devrim yolunda canını feda eden kahramanları şiirleştiriyoruz. Paylaşmayı sevenlerin hedefini, Sovyet hükümetini destekliyoruz. (...) Emekçileri sınıf mücadelesine çağırıyoruz; kadınların eşitliğine ithaf ettiğimiz şeyler yazıyoruz. Gençleri uyandırıyoruz, halkı eğitim almaya davet ediyoruz. Zengini, şişman beyleri, zalimi yerin dibine geçecek şekilde eleştiriyoruz. (...) Başka ne olsun? Eski mollalara, dine, eski geleneklere karşı sözler de yazıyoruz. İşte, bunun gibi şeyler.” (Aymavıto, 1989: 423)

Anlatıcı hikâyenin başkahramanı olmakla birlikte hayalî karakterden şuur düzeyi bakımından daha aşağıda bir yerde kurgulanmıştır. Bu nedenle anlatıcı; hikâyeyi sürükleyen kahraman değil, hayalî karakter tarafından biçimlenen edilgen bir karakterdir. Anlatıcının verdiği cevaplar o dönemde Kazak yazı ve düşünce hayatının içerisinde olduğu durumu anlatan detaylardır. Devrimle beraber oluşan yeni düzenin topluma benimsetilebilmesi adına yoğun gayret gösterilen bu dönemde eserlere ilham veren yegâne güç Sovyet ideolojisidir. Bu ideolojiyi yaygın ve işler hâle getirebilmek içinse halkın emeğini önceleyen ve yücelten proleter bir edebiyat kurulumu (Gücüyeter-Yılmaz, 2012: 1829).

Hayalî karakter, anlatıcının yazdıklarını anlamsız söz kalabalığı olarak değerlendirir. Bu değerlendirme hikâyenin kaleme alındığı dönem için cesaret gerektirmektedir. Her ne kadar hayalî karakter, yazarlar devrimi anlayamadıkları ve anlatamadıkları için eleştiriliyor olsa da yazılanların devrimi esas alan bir içerik taşıması ve buna rağmen hayalî karakter tarafından hafife alınması önemlidir. Hayalî karakter yazılanları yetersiz ve samimiyetten yoksun bulur.

“İşte, sizlerin devrimi anlamadığınız belli. Her gün bağırma, her gün kuru gürültü kara boran gibi yağın sözlerden bıkan yok mu? Kuru sözlerden vazgeçin! Şimdi bir ömür için yaşamaya uygun şeyler yazsanıza!” (Aymavıto, 1989: 423)

Hayalî karakter, zamanın yazarlarının Kazak halkının geçen güzel günlerini anlatmaktan, yaşanan âna dair hiçbir umudunun olmayışını eleştirir. Buna karşılık yenilikçi olmanın da eskiyi yok etmekten geçmediğini vurgular (Aymavıto, 1989: 423-424). Esasen iki karakteri de seslendiren Aymavıto'nun, zamanındaki edebî anlayışı eleştirerek kendi teklifini ortaya koyduğu cümleler onun ideal edebiyat arayışının yansımalarıdır.

“Eski edebiyat, eski medeniyet zengininmiş; çarınmış. Onları ortadan kaldıralım. Verin o zaman yeni edebiyatınızı, yeni örneklerinizi. Bunu söyleyen şairler kimin edebiyatından suyunu alıp yenilikçi oluvermiş? Evvelinde toplum bilimin, hayat düzenin, tabiat kuralların, insan ve hayvanların uzuvlarını araştıran zengin medeniyetinin bilim insanları olmasa Marks yetişir miydi? Marks olmadan Lenin doğar mıydı? Yepyeni şeyler eski çalışma, eski aşamalar sayesinde değil mi?” (Aymavıto, 1989: 424)

Bütün bu sorular yazarın iyi tanıdığı, ama yitirdiğini de en az o kadar iyi bildiği cevapların arayışından doğar. Yazar anlatıcı, karşısına koyduğu ve kimliğini müphem kılarak kendisini gizlemeye çalıştığı bu kahraman üzerinden sözde sorularla okuruna yüklenir. Anlatıcı hikâyeye -güya- sessiz sedasız bir hayal olarak giren karakterin taş sertliğindeki sorularını zamanın okurunun ufkuna doğru fırlatır. Anlatıcı karakter ağzını açıp gözlerini yumarak hayalî karakteri dinlerken, o da arayışı içerisinde olduğu yazısını onun yerine biçimlemeye ve yazının hüküm cümlelerini kurmaya başlar. “Yazar kim, şair kim biliyor musun? Onlar zamanın aynasıdır. Halkın yaşayış tarzını, hayatını, isteklerini, hayallerini edebiyatın aynasında yansıtan onlardır.” (Aymavıto, 1989: 424-425)

Edebiyat insanının ve aydınının, halkın gerçek gündemini konu etmesi gerektiğini düşünen anlatıcının bu konuda ciddi şikâyetleri vardır. Şikâyetler anlatıcının arayışına dair çok net detaylar verir. Nihayet anlatıcı; hikâyenin özellikle son kısmında Kazak ve Rus insanını kardeş kılan, kişisel kavgalarını sanatına alet etmeyen, ideali olan, cesur ve gerçekçi edebiyat insanları ile aydınların arayışında olduğunu heyecanlı ifadelerle söyler.

Sorgulamanın Öznesi Hayalî Karakter

Edebiyat, insanın hayatın tüm alanlarına yönelik merakını ve dikkatini dinamik tutan bir sorgulama içerir. Her edebî eser yaşanan ve yaşanması muhtemel olan hayata dönük bir iddia taşır.

Edebî eserler, mevcut ya da muhtemel hayat formları dışında edebiyatın kendisini de merakının ve dikkatinin konusu yapabilir. Aymavitulı'nın Eles hikâyesi bu tutumun en iyi örneklerinden biridir.

Aymavitulı, hikâyede esere adını veren "hayalet" ile Kazak edebiyatının Sovyet ideolojisi etkisinde kaldığı döneme yönelik değerlendirmelerde bulunur. Sorular yoluyla okurun olup bitenler hakkındaki dikkatini ve merakını artırmaya çalışır. Hikâyenin kaleme alındığı 1924 yılında, Sovyet ideolojisinin oldukça etkin olduğu dikkate alındığında yazarın hüküm kurmadan, muhayyel bir karakter üzerinden sorular yoluyla yapmaya çalıştığı değerlendirme ve tenkit çabasının nedenleri daha net anlaşılabilir.

Aymavitulı'nın hayalî karakter üzerinden olup bitenlere yönelik dikkati tahrik eden ilk sorgulaması, anlatıcı ve hayalet karakterin tanışma sahnesidir. Anlatıcının kendisini sorguya çeker gibi konuşan hayalî karaktere: "Sen kimsin? Parti kimliğin var mı?" sorularını sormasının ardından hayalî karakter döneme yönelik ilk örtük eleştirisini yapar. "Ey zavallı, kimliğini kullanıp kabadayılık yapasın mı geldi? Böyle kabadayılışacak kadar bilgin var mı? Bağlandığın nasıl bir yolun var?" (Aymavitov, 1989: 422)

Yazar bu sahne üzerinden Sovyet dönemi Kazak edebiyatında önemli olanın bilim, eğitim değil; parti üyeliği olduğunu zımnî bir şekilde okura hissettirir. Nitekim anlatıcının itirazından anlaşıldığı kadarıyla parti üyelik belgesi bulunanların insanları hoyrat bir şekilde sorguladıkları, yaftaladıkları o dönemin tarihî gerçeklerinden biridir. Hayalî karakter anlatıcının sorusunu kullanarak bu gerçeğin altını net bir şekilde çizer.

Aymavitulı, anlatıcının "Benim yolum, devrim yolu." Cevabına karşılık hayalî karakter ile sorgulamayı sürdürür. Anlatıcının arayışı, hayalî karakterin ise sorgulayışı bu kısımda çok somut bir hâl alır. Anlatıcı yazara devrimden sonra neler yazdıklarını soran hayalî karakter, onun verdiği cevapları yeterli bulmaz. Anlatıcının "Daha ne yazmak lazım?" sorusuna ise dönemin yazı hayatını çok sert biçimde sorguladığı cevaplar verir.

"Artık hayata, yaşantıya uygun sözler yazsanıza! 'Bizler genciz, çoğunluğuz, yıldızız, aslanız, kahramanız, korkmayız, ezip çiğneyerek geçeriz, durmadan yanan ateşiz, aleviz, biz bırakmayız, biz bereketlendiririz, biz göz kamaştırırız...' diye verip veriştirmekle ne olur? Bunların tamamı et ile derinin arasındaki esinti değil mi? Devrim yazılacaksa böyle mi yazılmalıymış? Bunlardan başka şeyler yazanlar var mı?" (Aymavitov, 1989: 423)

Hayalî kahraman dönemi için oldukça cesur ama gerçekçi eleştirileri cümlelerini anlatıcıya sorduğu sözde soru cümleleri ile bağlar. Anlatıcı mahcubiyetle karışık itiraz etmek ve onun istediği şekilde yazarların da olduğunu söylemek ister ancak hayalî karakter onun sözünü bitirmesine bile fırsat vermeden bu defa doğrudan edebiyat alanına dönük tenkitlere girişir. Kazak edebiyatının yeni dönemdeki bazı şairlerinin geçmiş dönem şairleri gibi Kazak insanının geçmiş dönemini masalsı bir tarzda anlatmasını ve şimdiki zamandan geçmişe kıyasla yakınmasını tenkit eder. Geçmiş özlemi içerisinde yaşanan zamanın ihmal edilmesini gerçekçi ve doğru bulmaz. Buna karşılık yenilikçi olmak adına eski edebiyatın tümüyle yok sayılmasını da eleştirir. Yeninin doğuş ve varoluş zeminin eskinin birikimleri olduğu gerçeğinin altını çizer (Aymavitov, 1989: 423-424).

Hayalî karakter; zamanın yazarlarını bir ideali olmamakla, cesaretsizlikle, tutarsızlıkla itham eder. Ona göre zamane yazarları sözü ayağa düşürmüştür. Hayali karakter, süfli aşk maceralarını yazdıklarına konu olarak seçen kalem erbabının kimden çıkarları varsa ondan yana görünmelerinden de rahatsızdır. Kazaklara karşı Rusları, Ruslara karşı Kazakları kötüleyen kimi yazarların yanı sıra başka dillerden tercüme ettikleri eserleri kendileri yazmış gibi yayınlayanlar da eleştirilerden payını alır (Aymavitov, 1989: 424). Bu dönem yazar ve şairinin en bariz özelliği mürailik ve tutarsızlıktır.

"Sizlerde bir emel var mı? Mutluluk var mı? Yürek var mı? Bugün idealist, yarın materyalist; bugün realist, yarın sembolist, öbür gün fütürist, daha başka bir şey 'ist' ya da her birinden bir tutam. Şairliği, yazarlığı saksığanlıkla değiş tokuş edip neden bu kadar yolunuz kaybettiniz? Günlük hırslara, düşmanlığın kinine veya kıskançlığa gark olup halkın aynası edebiyatı kavgaya, dövüşe, küfre, hakarete dönüştürdünüz." (Aymavitov, 1989: 424)

Anlatıcı, hayalî karakterin ithamlarına güçlü bir itiraz getirmez. Bilakis itiraf sayılabilecek cümlelerle yanından ayrılmak isteyen hayalî karakteri durdurmak ister. Özür de sayılabilecek ifadeleriyle anlatıcı yazar, o dönem edebiyat adamlarının daha çok nelerle meşgul olduklarının itiraf eder. Buna göre yazarların ve şairlerin her gün bir hizmet, toplantı, ders, tiyatro, fotoğraf çekimi, kızla dolaşma ve başka şeylerden doğru olanları yazmaya fırsat bulamadıklarını anlatarak yine örtük bir eleştiri yapılı (Aymavıto, 1989: 424).

Hayalî karakter anlatıcının özrünü vesile ederek eleştirilerini örnekler üzerinden okur için daha somut hâle getirir. Realist anlayışın gereği olarak edebiyatın halkın hayatına bir ayna olmasının şart olduğunu düşünen hayalî karakter, gerçek yazar ve şairlerin de bu prensibe uygun olarak Kazakların hayatında olup biten gerçekleri belgelerle ortaya koymaları gerektiğini savunur. Kazak topraklarının bir savaş cephesi haline geldiğini, Kızıl ordunun karşısındaki Beyaz Ruslar tarafından yakılıp yıkıldığını belirten hayalî karakter bütün bu olup bitenlere rağmen olayların edebî eserlere yeteri kadar yansıtılmadığı kanaatindedir (Aymavıto, 1989: 425).

Aymavıto'nun en çarpıcı sorgulamaları Sovyet ideolojisinin Kazak coğrafyasındaki tahribatına dönük olmaktadır. Bütün olup bitenin farkında olan bir aydın olarak halkına karşı sorumluluğunun gereğini yerine getiren yazar eleştirilerini ustaca yapar. Sovyet hükümetinin kurulmasından sonra türlü adlarla getirilen vergileri; halkı zorla rejimin ideolojisiyle dönüştürmeye çalışan polis, ajan, eğitmen, özel askerî grupların artmasını; Komünist partiye önceki kimliklerini gizleyerek giren eski düzen insanlarının seçimi bahane ederek ortalığı karıştırmalarını; sahte öğretmenlerin güya cehaleti ortadan kaldırmak amacıyla halkın arasına yayılmasını; Kazakların maruz kaldığı kıtlığın endişe, acı ve ölüm gibi ağır sonuçlarını (Aymavıto, 1989: 425) bir bir anlatan hayalî karakter kimsenin söylemeye cesaret edemeyeceği doğruları okurun aklına ve vicdanına havale eder. Bunların varsa faydalarının ya da zararlarının yazarlar tarafından anlatılmasının önemli olduğunu savunur.

Aymavıto kurguladığı hayalî karakter vesilesiyle Sovyet dönemine yönelik yaptığı eleştirileri, yazarların yeterince anlatmadığını söylediği emekçilerin yönetimi, mahkeme, eğitim, okul kadın eşitliği; toprak elde etme; şehir inşa etme; fakir çocuklarının eğitim almak için çabalaması; işçiler, ortak mülkiyetçiler, gençlerin dernekleri, yetimhanelerin açılması bunların faaliyetleri; Kazaklardan devrim için savaşıp canını feda eden kahramanların varlığı ve nasıl bir hayat yaşadıkları; devrimden yana olanların yapıp ettikleri; ortak mülkiyet taraftarları ile sahtekârların ayırıcı özelliklerinin neler olduğu; milliyetçiler ile otak mülkiyetçilerin mevcut durumu nasıl etkilediği (Aymavıto, 1989: 425) gibi ideolojinin olumlu niteliklerini sayarak dengelemeye çalışır.

Aymavıto, hikâye tekniği açısından gerçek bile olmayan bir kahraman üzerinden dolaşıma soktuğu eleştirilerin ideolojinin savunucuları tarafından yalanlanmasına da imkân bırakmaz. Zira esasında ortada kimse yoktur. Söylenen her söz söyleyen gerçek olmadığından aynı zamanda söylenmemiş gibidir.

Sorgulamanın Nesnesi Anlatıcı / Edebî Ortam

Aymavıto, anılan hikâyesindeki sorgulama ve eleştirilerin muhatabı anlatıcı ve onun şahsında tümüyle edebî ortamdır. Ona göre edebî ortam eğlencenin ya da kişisel heves ve ikbalin aracı değildir. Yazma kabiliyeti olan ya da bir şekilde yazı ile yolu kesişen herkes çevresindeki gerçeklikle yakından ilgilenmek ve halka olup biteni gerçeğe en yakın biçimde anlatmakla yükümlüdür. Bunun dışındaki tüm tercihler sorumsuzluk örneği ve beyhude çabalar.

Hikâyenin girişinde merkez kahramanlardan olan yazar, bir yazamama sorunu ile okurun nazarına verilir. Yazar dört paragraf boyunca yazarın nasıl yazamadığı konusunda çarpıcı benzetmeler yaparken anlatı süresince bu yazamama probleminin düşünsel bir yetersizlikten, gerçeğe olan körlükten ya da esin eksikliğinden kaynaklanmadığını kavratmaya çabalar. Anlatıcı yazarın eserin kahramanı olarak hikâye içerisinde hikâye ettiklerinden anlaşıldığı kadarıyla yazamama sorununun temel sebebi bunu isteyerek değil, talimatla yapıyor olmasıdır. Onu, "parça parça olsa da" kendisine verilen iki gün içerisinde üstelik devrimle ilgili bir yazı kaleme almaya mecbur edilmek yazmaktan alıkoyar. Çok uzun olmayan hikâyenin neredeyse bir sayfası bu konunun detayları için ayrılır.

Kazak Sovyet edebiyatında yazarların ve şairlerin birçoğunun tam da bu şekilde bir yazı memuru olarak kullanılmak istemedikleri için öldürüldüğünü, birçoğunun da yazmayı terk ettiğini söylemek mümkündür. Yazmayı sürdürenler ise yine hikâyenin giriş kısmından anlaşılacağı üzere gazetelerde ya da dergilerde bir iki cümlesi çıkınca yazar veya şair olmakla övünen kendini beğenmiş kimselerdir. Aymavitulı, hikâyenin kahramanı olan anlatıcıyı tam olarak böyle bir karakter olarak verir. Az biraz eğlence düşkününü de olan yazar anlatıcı, Rusların kış mevsimini uğurladıkları bir eğlenceye katılıp iyice sarhoş olur. Aymavitulı'nın hikâyede bu detaylara yer vermesi, aslında hayalî karakterin edebiyat ortamına dönük sorgulamalarına yönelik önden bir cevaptır.

Anlatıcı karakterin devrim yazarı olduğunu söylemesinden sonra hayalî karakterin o dönemin edebiyat ortamına dönük değerlendirmesi çarpıcıdır. "Benim de çok araştırdığım mesele buydu. Devrim şairiyle yüz yüze görüşmemiştim. İyi rast geldin." (Aymavitov, 1989: 422) Sovyet rejimini örtük biçimde tenkit eden hayalî karakter, üzerinden altı yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen netice alamadıklarını ima eder. Zira devrimin ideolojisiyle idare edilen bir coğrafyada anlatıcı ile karşılaşınca kadar yüz yüze görüşebileceği bir devrim şairine rastlayamamış olduğunu söylemesinin başka bir anlamı yoktur.

Hikâyede hayalî karakter anlatıcıyı diğer bütün yazar ve şairler adına edebiyat ortamına katkıları yönüyle hesaba çeker. Aldığı cevaplar çok hoşuna gitmez. Çünkü hepsi hamasî sözlerden ibarettir. Anlatıcının yazıp ettiklerini söylediği şeylerin insanların yaşadığı hayatta bir karşılığı yoktur. Dikkati çeken şey ise; anlatıcının özgürlük, eşitlik, devrim şehitleri, ortak mülkiyet anlayışı, emekçilerin sınıf mücadelesi, kadınların eşitliği, gençlerin uyandırılması, halkın eğitilmesi, zalim zenginlere ve zorba kimselere hadlerin bildirilmesi, eskinin din adamlarına ve anlayışının yanlışlığı, gelenek ve göreneklerin zararları temalı yazılar yazdıklarını söylerken birebir dönemin şablonunu kullanıyor olmasıdır (Aymavitov, 1989: 423). O dönem edebî hayatı bugün bile bu içerikte yazılar yazılmış olmakla bilinir ve hatta bununla övünülür. Dönemin karakteristiği bu başlıklardır. Ancak Aymavitulı bu temaları ve bunlarla hazırlanan içerikleri gerçekten uzak, hamasî, laf cambazlığı türünden, hava gibi tesirsiz şeyler olarak değerlendirir. Bu tespit oldukça önemlidir.

Aymavitulı'na göre yapılan devrim anlaşılammıştır. Bunu hayalî karakterin ağzından, başkarakterlerden anlatıcıya söyler. (Aymavitov, 1989: 423). Devrimi anlaması gerekenler yazar ve şairlerin oluşturduğu edebiyat ortamı, aydınlar sınıfıdır. Bu sınıftakilerden kimisinin eski döneme duyduğu özlemin zamanı anlamasını engellemekte, kimisinin de yenilikçi olmayı eskiye düşmanlık olarak algılaması köksüzlüğü getirmektedir. Edebî ortam derinliği olmayan polemiklerin, sığ romantizmin, Kazak ve Rusları birbirine karşı kıskırtmanın, tarafsız görünerek ya da her taraftan görünerek kişisel ikbal ve çıkarları için korunaklı alanlar oluşturmanın aracı olmuştur.

Hayalî karakter, yoğun bir duygusallıkla edebiyatın halkın hayatının ve zamanın ihtiyaçlarının yansıdığı bir ayna olması gerektiğini savunurken eserin yazıldığı tarihte durumun hiç de böyle olmadığını savunur. Edebiyatı hayatın ve toplumun aynası yapabilmeyi temel şartı ise cesarettir. Yaşanılan dönemin edebî ortamını sert bir şekilde eleştiren hayalî karakter, devrim amacını anlatabilmek için büyük konu başlıkları yerine küçük ama etkili olayları anlatmanın gerektiğini düşünür.

"Bugünkü makam mevki düşkünlüğü, bürokratik oligarşi, ata ve soy şerefi, bölge şerefi, yer çekişmesi, klikleşme, bozgunculuk ne durumda? Kim ne içim mücadele etmekte? Bunları yazmak için dışı sağlam bir yazar çıktı mı?" (Aymavitov, 1989: 425)

Hikâye edebiyat ortamına dönük eleştirilerin zirveye çıktığı sahnelerle sonlanır. Hayalî karakterin anlatıcıyı tabancasıyla edebiyatın gerektirdiği gibi yazmaya zorlamasına karşılık onun neredeyse tüm edebiyat çevresini temsilen gücünün yetmediğini söylemesi çarpıcıdır. Bu cevap yazar anlatıcının gerçek edebiyat içeriklerini üretmede yetersiz ve yetersiz olduğunu itiraf etmesinin ötesinde imalar taşır. Yazılması gerekenler konusunda kendisi dışında biçimlemelerin, onu aşan büyük güçler tarafından engellemelerin olduğu gerçeği anlatılmak istenir. Hayalî karakter, anlatıcının aczini itirafından sonra ise ondan artık yazmama konusunda söz alır. Hikâyeye, edebiyat ortamının iflasını görkemli bir biçimde ilan ederek biter.

SONUÇ

Tarihî süreç içerisinde kültür, toplumsal hayatın düzeninin korunmasında en temel fonksiyonu icra eder. Zaman içerisinde kültür, düzeni sağlama ve koruma konusundaki gücünü ideolojilerle paylaşmak durumunda kalır. Kültürün yaratılışa uygun ve doğal karakteri toplum hayatını kendi dinamikleri içerisinde olması gerektiği biçimde düzenler. İdeolojilerin doğal olmayan ve gücün etkisine göre şekillenen yapay karakteri ise toplumsal hayatı kendisini üretenin istediği biçimde düzenlemektedir. Edebiyat, kültürün ya da ideolojinin toplum hayatını biçimlendirirken kullandığı en verimli faaliyet alanlarından biridir.

Sovyet devrimi ile 1917 yılında ortaya çıkan Sovyet ideolojisi, toplumu kendi ilkeleri etrafında inşa etme iddiası taşır. Rus toprakları kadar onların işgali altındaki Kazak topraklarında da edebiyat ideolojinin en kullanışlı araçlarından biridir. Buna karşılık Kazak düşünce ve edebiyat hayatının önemli isimleri arasında ideolojinin asıl kültürün yerini almasına ve hayatın doğal dokusunun bozulmasına itiraz eden birçok isim yer almaktadır.

Cüsipbek Aymavıtlı, Sovyet dönemi Kazak edebiyatının önemli yazarlarından biridir. Eğitimci, gazeteci ve yazar olan Aymavıtlı; 1924 yılında kaleme aldığı Eles başlıklı hikâyesi ile edebiyatın gerçek hayatın dinamiklerden koparak ideolojinin etkisine girmesine itiraz eder. Dönemi için neredeyse bir karşıdevrim olarak değerlendirilebilecek biçimde yazılıp çizilenleri eleştirir. Hikâyenin anlatıcısı, yazarın nasıl bir edebiyat ortamı olması gerektiğine dönük arayışın öznesi olur. Eserin diğer merkezî kahramanı hayalî karakter ise Sovyet dönemi Kazak edebiyatının içerisinde bulunduğu duruma yönelik sorgulamaların öznesi olarak ortaya çıkar.

Aymavıtlı hacmi ve kurgusu bakımından oldukça mütevazı sayılabilecek kısa bir hikâye ile çok büyük bir coğrafyanın düzenini şekillendirmeye çalışan Sovyet ideolojisinin zaaflarına dikkati çeker. Eserde edebiyat insanlarına yönelik eleştirilerin yanında teklifler de vardır. Çok boyutlu ve ciddi bir cesaretle kaleme alınan kısa hikâye, döneme yönelik arayışın ve sorgulamanın sembolü niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Aktaş, Ü. (2012). *Edebiyat ideoloji ve poetika*. Metamorfoz Yayıncılık.
- Altınmakas, L. (2014). *Hanlık devrinden günümüze örneklerle Kazak edebiyatı*. Bilge Kültür Sanat. İstanbul.
- Aymavıtlı, C. (1989). *Şiğarmaları / Romandar-povest-angimeler-piyesalar*. Cazuvşı Baspası.
- Emre, İ. (2023). *Edebiyat bilimi teoriler – yöntemler – uygulamalar*. Fidan Kitap.
- Çetin, N. Ve Topsakal, İ. (2023). Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'da büyük tasfiye dönemi (1937-1938). *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (12)1, 1-18.
- Gücüyeter, B. Ve Yılmaz, İ. (2012). Kazakistan Sovyet Cumhuriyeti örneğinde edebiyat eğitimi ve ideoloji. *Turkish Studies*, (7)4, 1825-1834.
- Isakanova, S. Ş., Cilkibekova, A. A. - İsaeva M. C. (Haz.). (2011). *Cüsipbek Aymavıtlı: bibliyografyalık körsetkiş*. Pavlodar.
- Istrati, P. (1996). *Sovyetler 1929 – Gezi notları*. (Çev. Türkan Beygu Oğuzertem). Pencere Yayınları. İstanbul.
- Kıyabayev, S. (1989). "Cüsipbek Aymavıtlı 1889-1931" (Ed. Nebi Cünisbaev-Maksut Netaliyev). *Cüsipbek Aymavıtlı – Şiğarmaları*. Cazuvşı Baspası. Almatı, 3-22.
- Kıyabayev, S. (2007). Kazakistan edebiyatı-yeni edebiyat. *Türk dünyası edebiyat tarihi IX*, 549-621. AKM Yayınları. Ankara.
- Koç, K., Korganbekov, B. ve İşina, A. (2007). *Kazak edebiyatı II – Sovyet dönemi ve bağımsızlıktan sonraki Kazak edebiyatı*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Kuvantaylı, N. (2013). *Alaş Orda baspasözi cane Cüsipbek Aymavıtlı*. Altay Press.

- Mailbayeva, S. (2001). Jüsipbek Aymauvitov (1189-1931): Hayatı ve edebi kişiliği ve eserleri. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi.
- Mardin, Ş. (2002). *İdeoloji*. İletişim Yayınları.
- Maymakova, K. (2001). *XX. Yüzyılın başlarında Kazakistan'da siyasî durum Alaş Orda hareketleri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi.
- Moran, B. (1983). *Edebiyat kuramları ve eleştiri*. Cem Yayınevi. İstanbul.
- Özdemir, A. – Kerimbekova, B. (2019). *Metinlerle yeni Kazak edebiyatı*. Ferfir Yayınları.
- Saray, M. (1993). *Kazak Türkleri tarihi-Kazakların uyanışı*. Nesil Matbaacılık.
- Sarkanbayeva, K. (2003). *Jüsipbek Aymavıtov'un hayatı ve edebî şahsiyeti*. Yayınlanmamış [Yüksek Lisans Tezi], Ege Üniversitesi.
- Soljenitsin, A. (1974). *Sovyet liderlerine açık mektup*. (Çev. İsmet Giritli). Nebioğlu Yayınevi.
- Storr, W. (2023). *Hikâye anlatıcılığının bilimi*. (Çev. E. Fethiye Güçlü). Timaş Yayınları. İstanbul.
- Şengün, A. (2022). *Edebiyat ve ideoloji: 1917 sonrası Sovyet edebiyatında kimlik yozlaşması -Kazak edebiyatı örneği*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi], Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Uzdu Yıldız, F. (2015). Fantastik anlatı ve okurun fantastik anlatıdaki işlevi. *International Journal of Language Academy*, (3)4, 314-321.